

УДК 330.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.22>

ОНТОЛОГІЗАЦІЯ У ФОРМУВАННІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СПОСТЕРІГАЧА ГОСПОДАРСТВА

Ігор Спаський

<https://orcid.org/0000-0003-0480-9264>

Одеський національний університет імені І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, 65026, м. Одеса, Україна

У статті розглядається концепція спостерігача та необхідності його присутності для розуміння господарської дійсності. Спостереження у дослідженні господарства має особливе значення томо, що безпосередньо у процесі спостереження можливо схопити певний господарській простір як цілісність, визначити особливості існування цієї цілісності, її елементи та їх динамічну взаємозв'язність. У процесі спостереження дуже важливе значення має суб'єктність, позиції та пресупозиції спостерігача. Це пов'язано з тим, що від суб'єктності спостерігача залежить певна дослідницька оптика, відображення спостережень у свідомості та форми репрезентації цих результатів спостережень. Формування онтологічної позиції спостерігача пов'язано з особливостями духовного та культурного простору у якому перебуває спостерігач. Ідея спостерігача є системо-творчою як в цілому у філософському мисленні, так і в формуванні та розвитку наукових картин світу. Спостерігач господарства діє як активний когнітивний агент, що пов'язує все різноманіття сімейств господарських феноменів у особливу поліцентричну, конвергентно еволюціонуючу аутопоетичну єдність. Цільність людини та, зокрема, свідомість, сформовані унаслідок занурення у цю аутопоетичну цілісність співворюють народженню особливих форм господарської мислєдїяльності. У розкритті філософської позиції спостерігача господарства особливе місце займає практика спостереження, як втручання. Вплив спостереження на реальну дійсність розглядається у сенсі феномену, який отримав назву ефект спостерігача чи антропного принципу, який виражається у акцентуванні ролі людини, як сутності, що володіє свідомістю, у різних практиках побудови світу. Особливе значення у формуванні позиції спостерігача має використання методів наукової раціональності, таких як класична, некласична та постнекласична. Визначення базового типу раціональності, яким користується тий чи інший спостерігач, надає можливості більш ясно визначити певні дослідницькі контексти та водночас зрозуміти його певну онтологічну позицію. Це надає можливості розкрити процес онтологізації спостерігача господарства.

Ключові слова: людиномірність господарства, онтологізація, цілісність людини, аутопоетизм господарства, спостерігач, софійне мислення, функціонали світогляду, мислєдїяльність, теорія дрейфа, суб'єктність спостерігача господарства, дослідницьке фланьорство, культурні коди економіки.

Вступ. Людина, з моменту появи в цьому світі, оселившись на планеті Земля, перебуває в особливому господарському просторі. Цей простір діє на людину, формуючи її особливу цілісність. При цьому й сама людина господарює в цьому просторі, певним чином змінюючи його.

Господарство та господарські процеси досить давно є актуальним предметом як філософського мислення, так і наукових досліджень. Вивчаються екологічні, економічні, виробничі, політичні, соціальні, культурні аспекти як безпосередньо життя господарства, і життя людини у господарстві. При цьому слід звернути особливу увагу на той факт, що духовні аспекти господарської діяльності залишаються недостатньо розкритими й досі. Не

достатньо уваги приділяється осмисленню фундаментальних питань буття людини у господарському просторі.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є актуалізація позиції спостерігача господарської дійсності у контексті онологізації та ініціації софійної господарської творчості. Мета дослідження обумовлює досягнення певної ланки завдань.

1. Визначення філософсько змісту концепції спостерігача;
2. Визначити філософсько-антропологічні підстави пізнання господарства.
3. Розкриття концепту онологізації як методологічного інструментарію щодо спостереження;
4. Визначити сутність функціоналів світогляду у сприйнятті господарської дійсності;

Огляд джерел. Загальній теорії спостерігача присвячено дуже велика кількість робіт. Здійснюється розрізнення актора та спостерігача [27]. Концепт ідеального спостерігача актуалізовано у працях [5; 7; 17; 23]. Техніки дослідницького спостереження розкриваються [8]. Етичний вимір дослідницького спостереження присутній у роботах (Firth R. 1952), [13; 16].

Широта дослідницької оптики спостерігача розкривається [6]. Проблеми філософського спостереження ставить. Практики споглядального дрейфу розкриваються [9]. В цілому розрізняються розуміння ролі спостерігача у межах класичної та некласичної традиції наукового мислення [18; 26; 28].

Квантова онологія, у формуванні якої особливе значення має спостерігач розкривається [3; 11; 22; 26].

Методологічні основи полягають у принципах спостережуваності, комунікативності, контекстуальності, емерджентної еволюції.

Основний матеріал. У сучасних дослідженнях господарства виникли певні думкові тенденції, ґрунтуючись на спостереженні, думковому визначенні та узагальні яких можливо визначити декілька напрямків мислення. Це людиномірність господарства, визначення господарства як онологічної основи економіки та пізнання господарства як отримання певного онологічного досвіду.

Людиномірність господарства виражає певну тенденцію так званого антропологічного повороту, який намітився у різних напрямках думкового простору та відображає певні аспекти розвитку як дослідницької культури в цілому, так і певних її напрямків. Філософсько-антропологічні підстави пізнання господарства мають дуже великий методологічний потенціал щодо спостереження та осмислення сучасних господарських процесів.

Визначення господарства як онологічної основи економіки підкреслює, що господарство у сучасних філософських дослідженнях розкривається як онологічна основа економічної системи, що ґрунтується на розрізненні ойкономії та хрематистики тощо.

Крім того особливе значення має методологічний принцип пізнання господарства як отримання певного онологічного досвіду господарського буття. Це є дуже важливою умовою розкриття концепту спостерігача господарства в цілому.

Концепт спостерігача господарства перш за все пов'язан з осмисленням проблеми господарської дійсності, яке як у випадку з осміщенням квантової, біологічної чи лінгвістичної реальності передбачає включення до дискурсу розгляду понять контексту та пов'язаного з ним поняття спостерігача.

Господарська реальність оточує спостерігача. Спостерігач знаходиться у стані як би «підвішеності» у її просторі. Спостерігач водночас перебуває конструктором і проєктувальником простору господарської дійсності, які породжується ним, у всьому різноманітті

з рекурсивних взаємозв'язків. Спостерігач наділяє смисловим контекстом усе, що є у його спостереженні, отже, і всю реальність господарства загалом.

Як визначає У. Матурана: «Все сказане сказано спостерігачем. Мова спостерігача звернена до іншого спостерігача, якою може виступати він сам; що справедливо для одного, то справедливо і для іншого» [20]. Проблема спостерігача існує на різних етапах розвитку як наукового, так і донаукового мислення.

Наприклад, у геоцентричній картині світу спостерігач пасивний, він знаходиться в центрі створеного Богом світу. Коперник переносить точку опори з нерухомого спостерігача в простір космосу, здійснюючи тим самим переворот не тільки в природознавстві, але і в позиції спостерігача. У цьому випадку рухається за об'єктами, що його цікавлять. У біології, у зв'язку з проблемою біологічної реальності в контексті її еволюції, поняття спостерігача було введено У. Матураною і Ф. Варела в ідеї аутопоезису [20].

Як уже згадувалося, ми запроваджуємо спостерігача господарської реальності за аналогією із спостерігачем у квантовій механіці. Проте аналогія ця не повна. Спостерігач господарської реальності – це спостерігач особливої складності. Такий спостерігач формується в результаті комунікативної сполученості безлічі часткових спостерігачів, які в тій чи іншій формі сприймають різноманіття реальностей: космічної, фізичної, лінгвістичної, біологічної, соціальної, економічної. У цьому сенсі головне полягає у подоланні дихотомії природне/штучне, що відкривається та конструюється, тобто осмислення господарської реальності в її еволюційному контексті не може бути обмеженим уявленням про штучний характер. Такий спосіб осмислення передбачає включеність сприйняття господарства та його мислення до загального контексту антропосоціальної еволюції, реальність господарства як таку. Можливо казати, що як господарська реальність у сенсі рекурсивно замикається на соціологічну, таким чином як, наприклад, відповідно біологічна реальність замикається на фізичну. В результаті вишиковується якийсь ланцюг суміжних і взаємозалежних один від одного реальностей. Таким чином різні реальності та їх спостерігачі, безпосередньо пов'язані між собою. Господарський простір як певна цілісність здатний до розвитку, ускладнення своїх об'єктів, мобільності та функціональності. Господарський простір є з одного боку універсумним або космічним над людською освітою, а з іншого боку є штучною, свідомо сконструйованою людиною, сформованою з інтеракцій, з'єднань та взаємодій з іншими видами реальностей, включаючи природне фізико-біологічне, культурно-релігійне та мовне. У цьому сенсі господарська реальність є симбіозом комунікацій, знань, фактів і об'єктів.

В цілому, на наш погляд, заслуговує на особливу увагу підхід до опису спостерігача, який присутній у біології. Концепція аутопоези, сформульована У. Матураною та Ф. Варелою, описує механізм існування живих організацій у рамках біології [20]. Аутопоез означає самовідтворення живих систем, що містить нескінченний рекурсивний процес, постійне повернення до себе. Однак, будучи сформульовано як метод або механізм, теорія аутопоези виявляється застосовною до різних сфер існування, у тому числі і до господарської сфери. Цікавим виявляється і те, що аутопоетичність на самому своєму початку має на увазі як факт існування «живе, яке пізнає» [20]. Тобто пізнання, здатність до навчання стають точкою відліку у «живій» системі чи будь-яке живе може бути здатним до пізнання. Можливо визначити, що через пізнання жива система адаптується до середовища та його умов. Концепція аутопоези вміщує у собі ідею спостерігача як із найважливіших елементів живої організації, т. е. спостерігач постійно включений у процес зародження, становлення і загибелі живого. Поряд із живою організацією людина пізнає, творить свою індивідуальну «когнітивну область» (Maturana, 1992). пізнання, куди як акт взаємодії з природою та

навколишнім середовищем включаються «техне» та технології. Це антропологічний гештальт, що бере свій початок із біологічної організації живого, такого як людина.

Спостерігач у цьому контексті є певним когнітивним механізмом розрізнення системи та її оточення, що існує з метою збереження її автономії в активному режимі операційної замкнутості та когнітивної відкритості. Основа пізнання – асиметричність пізнавальної діяльності, чи вміння проводити відмінність.

Людина розширює свою когнітивну область через «абстрактне мислення», цим він «...рекурсивно породжуючи репрезентації своїх взаємодій» стає спостерігачем. Пізнання спостерігача формується як система всередині системи, оскільки він здатний включити себе як сутність у когнітивну область своїх взаємодій із довкіллям. «Завдяки самоспостереженню ми набуваємо самосвідомості, створюючи описи самих себе (репрезентації) і взаємодіючи зі своїми описами, ми можемо описувати себе такими, що описують самих себе в нескінченному рекурсивному процесі» [20].

У процесі самопізнання живим виникає два рівні розуміння: перший – відмінність між внутрішнім переживанням, ставленням, формуванням «Я» та навколишнім середовищем; другий – відмінність між «Я» та Іншим». Ця відмінність є рекурсивно-діалогічний процес як самоорганізації, і самоконструювання. Тим самим спостерігач господарської реальності – це і конструктор-проектувальник автопоетичних процесів самоскладання господарства, проводячи різницю в активно нерівноважному середовищі речей і знаків. Спостерігач у разі є активний когнітивний фокус складання господарства, його кристалізації у певних господарських формах, ініційованої уявою їх конструктора. Це певним чином корелює з уявленнями про продуктивну уяву І. Канта. Кант ввів у практику пізнання поняття трансцендентальності, що дозволяє більш точно схоплювати антиномії і відмінності. В основі процесу пізнання спостерігач трансцендентальний, виділяючи та описуючи одну сторону пізаного поля, іншу маючи на увазі як можливе для вивчення.

Ряд ідей автопоети живих систем застосував соціальний мислитель Н. Луман, який розумів спостерігача не тільки як живу істоту, яка перебуває в центрі автопоетозового механізму, а й того, хто фокусує дослідницьку увагу, визначає та описує систему, постулює її принципи життя, і, одночасно, її конструює. Спостерігач у цьому випадку, на думку Лумана, є найважливішою ознакою усталеної складної системи, оскільки він є своєю чергою умовою ознака аутопоетичності системи, що пізнається: «...він сам знаходиться в тому світі, який він тим чи іншим чином намагається спостерігати або описувати» [19, р. 148]. Спостерігач тут є елементом механізму, як методологічне ядро системи або як «...спостережник операції, але... він сам є операцією» [19, р. 148]. Луман ґрунтується на тому, що спостерігач може з'явитися як певна операція і ніяк інакше. Насправді використовуючи погляди У. Матурани, Луман вносить у поняття спостерігача зміни, які дозволяють описувати економічні, соціальні, комунікативні системи ефективніше, створюючи простір соціальної реальності. У. Матурана, ґрунтуючись ідеї аутопоетизації, спостерігач біологічної дійсності розкривається як комунікативно пов'язана безліч замкнутих автопоетів, діючих операціонально й у результаті включають і саму людину як суб'єкта. У цьому випадку людина, яка прагне затвердити свою ідентичність, у процесі діяльного породження відмінностей. Н. Луман розуміє спостерігача як апарат. Для цього Луман очищає спостерігача від наявних суб'єктивних якостей, перетворюючи спостерігача, тим самим на «чистий розум», що сприймає виключно розрізнення та позначення. «Спостерігач – це не те саме, що психічна система, це не те саме, що свідомість» [19, р. 152]). Луман визначає спостерігача як функцію, що детермінована рамками системи, основне завдання якої – «проводити відмінність» [19, р. 75], здійснювати позначення виділеного в системі та показувати межу

між полем досліджуваного та незвіданого. Надаючи спостерігачеві ті чи інші додаткові якості можна зупинитися в подальшому дослідженні системи, тим самим замкнувшись в екзистенційному прояві суб'єкта, що володіє саморефлексією, яка ґрунтується виключно на власному існуванні, замкнувшись на замкнутися на самому собі, що звужує можливість дослідження системи як такої. Соціологічний підхід Лумана обумовлює, тим самим, необхідність «очищення» спостерігача, пристосовуючи його функціонально з метою включення в комунікативну операційність, роблячи спостерігача машиною розрізнення, або розпізнавання відмінностей, або їх породжує.

Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі представляють аналогічний «машинний» підхід до виникнення системи та її спостерігача. У [10] показуються поява концептів, плану іманентності та концептуальних персонажів, а також здійснюється опис власної теорії виникнення та функціонування системи. І тут автори використовують поняття концепт, яке замінює систему, а ролі спостерігача використовується поняття Іншого і концептуальний персонаж. Концепт твориться, є непослідовним, що знаходиться в постійному русі, який виглядає хаосоподібним, контингентним, нелогічним. Автори стверджують, що логіка і послідовність є долею пропозицій, що використовуються наукою, яка шукає певну тему або завдання, встановлюючи її в центр та описуючи. На відміну від логіки наукового пізнання концепт твориться, проявляється з хаосу можливостей. Концепт необхідно створити, оформити: «...концепт робиться задалегідь, він діється, може бути створеним» [10, р. 11]. Людина, таким чином, на думку мислителів створює, конститує концепт, що проявляється як множинність. У цьому значенні він не може бути простим і завжди має багатоскладовий характер. Описуючи концепт мислителі вводять поняття Іншого, який має відокремити концепт від фону чи середовища, задаючи грані, проводячи відмінності.

Н. Луман при описі системи відкладає введення спостерігача, який по суті є головним в аутопоетичній системі. У Лумана спостерігач завершує ланцюг його міркувань, будучи початком і завершенням системи, початком складання, відправною точкою початку нового циклу саморефлексії. На відміну від Лумана, Дельоз та Гваттарі вводять спостерігача на початку своїх побудов і через нього розкривають концепт. Тут спостерігач знаходить себе в Іншому і бере на себе завдання відокремлювати, відрізнити концепт від неконцепту, ділити світ на «чуттєвий, реальний» та «можливий світ». Інший виникає як «злякане обличчя» [10, р. 27] всередині «тихо, що спокійно перебуває світу» [10, р.27]. Коли з'являється Інший – «готівковий світ» буквально рветься на частини. Через прорізи, що утворилися, і просвіти виникає усвідомлення іншого, можливого, незвіданого. При цьому Інший Дельоза та Гваттарі не виступає як об'єкт чи суб'єкт. Інший, на думку авторів, безособовий і обмежується окресленням кордонів, виконуючи завдання виділення концепту з хаосу, що перебуває. «Злякане обличчя» Іншого виникає всередині можливого світу, створюючи нові концепти, водночас рухаючи межі позначеного поля у невизначеному. "Інший - це і є насамперед таке існування можливого світу". Інший виявляється двоїстим, суперечливим, що виникає на відмінності. Він мислиться як інше, як умова, за якої можливий перехід між світами. Інший є розрив між двома протилежними світами, між чуттєвим та можливим. «Завдяки Іншому світ проходить» [10, р. 27]. Крім того, на думку авторів, для Іншого характерна часовість. «Обличчя», виявляючись, розриває суцільну і тиху монотонність світу, розрізаючи безперервне існування. Таким чином з Іншим приходять час чи поділ на минуле, сьогодення та майбутнє. За всієї своєї внутрішньої різноманітності для концепту характерна цілісність. Концепт єдиний у протилежності складових, у своїй відмінності складових – у тому єдності. Концепт, подібно до живої системи Матурані та комунікативної конструкції Лумана, має саморефлексію. Це означає, що в процесі повернення

до самого себе, концепт повторно окреслює свої межі та впорядковує свої внутрішні елементи. Дельоз і Гватарі називають цей процес автореференцією, коли концепт «одночасно сам вважає і себе, і свій об'єкт» [10, р. 14].

У процесі опису концепту та автопоези, Ж.Дельоз та Ф. Гватарі, як і Луман, звертається к фігуре наблюдателя. Це пов'язано з тим, що концепт, як і система, попри свою негативну навантаженість і множинність, є «неповним», не завершеним без проникнення спостерігача. Проте Дельоз та Гватарі не використовують безпосередньо спостерігача, тому, вони ацентують увагу на аксіологічному характері. Тому автори запровадили поняття «концептуальний персонаж» [10, р. 81]. Використання поняття «концептуальний персонаж», певним чином, знімає безліч проблем, пов'язаних з його якостями. «Концептуальний персонаж» автори називають реальним і живим, з властивими йому особистісними характеристиками. Тому концептуальний персонаж реальний, не метафоричний, має певний набір функцій і характеристик, що дозволяють здійснити конституювання концепту, всередині якого він існує [10, р. 38].

Розкриваючи важливість наявності унікальної суб'єктності у спостерігача Делез і Гватарі вважають, що її формування в середовищі певного історичного часу і всередині особливого концепту, дозволяє персонажу існувати в часі і зазнавати герменевтичних змін, тому що концептуальний персонаж як такий сам перетворюється на концепт і рухається від себе до себе шляхом самореференції. В цілому Інший Делеза і Гватарі проводить різницю між концептом і середовищем, як і Спостерігач Лумана розкривається безпосередньо як подія самої системи, середовища, концепту. Концептуальний персонаж розкривається у формі події всередині створеного.

Таким чином можна стверджувати присутність у різних концепціях присутність того, хто спостерігає ззовні і того, хто конструює зсередини різноманіття поєднаних автопоетичних процесів, що утворюють простір господарського світу, де природне та штучне голографічно переплітаються між собою. Спостерігаючи не тільки пізнає, а й переживає все, що відбувається, знаходить себе в кожний момент часу присутності.

Інший Делеза-Гватарі та Спостерігач Матурани, перебуваючи у певному когнітивному середовищі, визначають межі простору свого перебування. Ця когнітивна середовище породжує певного роду систему відносин «людина – світ». У процесі переживання цих відносин виникають особливі події. Людина починає прагнути створення свого антропосоціального світу господарства, у якому проявляються різні способи взаємодії з навколишнім простором.

В цілому класична наука намагалася максимально очистити об'єкт вивчення, подій чи явище від суб'єктивного погляду спостерігача, вважаючи, що суб'єктивність спостерігача вносила в процес певні форми спотворень. З цієї точки зору основною функцією спостерігача є безпосередньо сам процес спостереження. При чому сам спостерігач виносить за межі дослідження.

Насправді ж людина переживає себе як певна поліфонія ідентичності: духовна істота, частина суспільства, культури, природи, певної мовної групи, спільності і таке інше. Онтологічні та антропологічні основи, певний досвід, навички та знання спостерігача виявляються в процесі спостереження за дійсністю та її опису. У цьому процесі суб'єкт виникає «тут і тепер» повністю, в поєднанні між ним і простором спостереження. У процесі дослідження спостерігач бачить і переживає світ. Спостерігач і світ у процесі практик дослідження взаємно конституують одне одного. По суті спостерігач у реальному часі будує модель світу, стягуючи у своєї присутності єдність світу та досвідного знання про світ.

Визначаючи спостерігача господарської реальності, слід зазначити, що простір господарства розвивається протягом всієї історії людства, набуваючи найрізноманітніших форм і стану. Саме завдяки спостерігачеві господарча дійсність, куди вписана сама людина як суб'єкт і як спостерігач, має тимчасовість, хронологію розвитку та певну ступінь розвиненості. У цьому сенсі спостерігач творить поле господарства, сферу господарського і все, що є насправді господарством. Спостерігач у певному сенсі творить об'єкти господарства та його середовище, формує комунікаційний зв'язок між об'єктами господарства та впливає силою знань. Господарська реальність насправді інтегрує у собі духовні, культурні, соціальні, природні форми, постаючи як поліфонія смислів і подій. Господарська реальність може бути прожита безпосередньо у процесі онтологічного досвіду та онтологічних практик.

Господарство є певним виразом цілісності людини, яка в силу «багатогранності та суперечливості» свого існування не задовольняється однією-єдиною природно-біологічною формою існування та створює своє, інше, штучне довілля, яке розкривається у поліфонії смислових вимірів. По суті, господарська дійсність не природна. Вона не природна як за формою свого виникнення так і безпосередньо існування, яке розгортається у просторі історичного процесу. Господарство втілює у собі лише деяку частину вічного живого процесу природи. Об'єкти, деталі, елементи, знання, дії, мови та способи комунікацій технічного середовища створюють ефект Реальності, включаючи саму людину, тобто його присутність у світі. В цілому ти чи інші господарські форми стають творінням людини поряд із витворами мистецтва чи літератури. У цьому випадку можливо провести паралель з людською мовою, яка, з одного боку, є продуктом природної еволюції людини, а з іншого боку, є власним творінням людини. Господарство, як і мова з одного боку є інструмент мислетворчості людини, а з іншого боку господарство формує здатність людини до мислення та творчості у господарському просторі. Можливо метафорично висловити, що у цьому випадку кінець – це початок.

Господарство по суті – це комунікаційний канал, «мова» взаємодії із зовнішнім світом, із природою. У цьому контексті людина не представляє у своїй уяві навколишній світ, але відповідає йому за допомогою кристалізованих у його уяві предметів. При цьому важливо зрозуміти, що ця кристалізація продуктів людської уяви передбачає наявність господарської реальності як особливого роду нерівноважного середовища, що потенційно самоорганізується.

Поряд із мовою та культурою господарство – це антропосоціальний проект, який не має сенсу без людини. Людина створює господарство, щоб через неї відкрити «потаємності» свого буття, свою сутність. Господарство бере участь не тільки в добудові гештальту в людській реальності, але глибше занурюється в побудову «зовнішнього світу» людини. Так господарство виступає інструментом та методом пізнання світу. Проведений вище аналіз розуміння спостерігача з погляду фізики, біології, соціології та філософії дає підстави затвердити присутність спостерігача у господарській реальності, оскільки сучасне господарство поєднує різні рівні антропологічних «подобій».

В цілому ядром кінцевого досвіду світу є інтенціональні проживання, у яких ти чи інші простори та існуючі у цих просторах предмети сприймаються цілісністю людини, у процеси того, що можливо було би назвати терміном «онтологічна емпатія». У цьому сенсі сприйняття певного досвіду на рівні всієї цілісності людини здійснюється завдяки взаємодії людини та того чи іншого простору на онтологічному рівні. Таким чином суб'єктом кінцевого досвіду є вся цілісність людини, її полісоставність чи багатомірність. Саме всією цілісністю людини обумовлюється область безпосереднього контакту свідомості зі світом. Наприклад, на рівні перцепції сприймається водночас багато предметів. Ця множина

утворює певне перцептивне поле, у якому «луч уваги», відокремлює той чи інший предмет чи його окремі аспекти. У цей момент фокусу уваги предмет утворюється актуальним, тому що на нього спрямовані інтенції свідомості. При цьому інші предмети відступають на задній план та сприймаються фоново, утворюючи зовнішній небокрай предмета на який спрямована концентрована увага. На кожний з цих фонових предметів потенційно також може бути спрямована увага, але не в теперішній час. Однак, треба відмітити, що і сам предмет пильної уваги також переживається актуально в своїй тотальності. Це обумовлено тим, що корелянтами інтенціональних актів є лише деякі аспекти і елементи, інші ж залишаються безпосередньо скритими, знаходячись поза межами фокусу уваги і відповідно усвідомлення. Ці приховані деталі водночас з потенціальними предметами уваги утворюють зовнішній небокрай предмету на який спрямована увага. Звідси витікає те, що перцептивне поле містить лакуни того, що не дається у актах свідомого сприйняття. Предмети не дани у всієї свої багатомірної данності, вони не можуть бути сприйняті «як є». Усвідомлення реальності існування цих скритих аспектів-лаун образує певний евристичний потенціал подальшого дослідницького пошуку. В контексті розкриваємої теми можливо підкреслити, що завжди існують просвіти між тими чи іншими господарськими концептами, думковими побудовними, елементами господарського простору та певними об'єктами. Тому велике значення має запобігання певного отождоження як з об'єктами спостереження, так і з виникаючими уявами про їх сутність та форми існування. Особливе значення має підтримання погляду у бездну невідомого у процесі будь якого дослідницького руху людини.

Ті чи інші об'єкти дослідницької уваги з зовнішнього небокраю мають відповідно і свої внутрішні небокраї. При цьому внутрішній та зовнішній небокрай взаємопроникають один в одного. Таким чином у зовнішньому небокраї згорнуто безкінечна кількість внутрішніх небокраїв. Спостереження господарської дійсності суттєво обумовлюється тим, що феноменологічно світове поле є невизначено відкритим як у просторі, так і часі. В цілому господарство світу, відповідний досвід кінцевої свідомості, не може бути явлен як дійсна цілісність, але тільки як можливість чи потенціальність. У прагненні горизонтального поглиблення у ті чи інші аспекти господарства світу, розкриваючи ті чи інші тонкі нюанси, можливість розкриття цілісності світу як би відступає ще далше. Явлене постає перед кінцевою свідомістю лише у визначеній інтенціональній перспективі, яка суттєво обмежена небокраєм скритих просторів з їх ландшафтами та пейзажами тощо. Таким чином кожна нова перспектива дослідницької інтенції спроможна розкрити зовсім по іншому розкрити існуюче у його таковості.

Пред думковим взором розгортається многослойна інтенціональна карта світу-господарства, на якій спостерігається складна гра світо-тіні, коли освітленість не відміння зутінкуватості, а відкритість – прихованості. Так розкривається надмірність світу, що турбує, або наявність незасвідченого буття по той бік будь-якої обмеженої перспективи сприйняття.

Досвід обмежений певним небокраєм інтенціональної перспективи сприйняття можливо назвати онтичним. Цей досвід, який дійсно не є всеосяжним, на наш погляд, може бути доповнений іншим регістром досвіду. Цей досвід іншого регістру можливо назвати онтологічним досвідом (Вауер, 2020). Безпосередньо поза межами онтичного онтологічний досвід для людини не доступний. Це обумовлено тим, що певний об'єкт не охоплюється видокремлено від сущого. Онтологічний досвід може виникнути за допомогою онтичного, завдяки тому, що дослідник контактує з існуючим. Онтологічний досвід виражає проживання міру-господарства у всієї цілісності, що надає широкі можливості для спостерігача господарства та надає матеріал більш охватних рефлексій щодо

онтологізації господарства. На наш погляд невизначена цілісність світу-господарству може бути прожита цілісністю людини. Це за суттю універсалізуюча функція онтологічного досвіду. Кінцевий онтичний досвід це лише невелика частина принципово невизначеного та безкінцевого досвіду на рівні буттєвої цілісності людини. Дуже часто кінцеве онтичне сприйняття прагне підмінити собою глибину, невизначеність та безкінцевість онтологічного досвіду.

Існує трансцидуюча функція онтологічного досвіду, яка розкривається у певному зусиллі свідомості щодо перевершення меж можливого, тому що світ узятий у своїй цілісності виходить межі свідомості людини, що розуміється таємним та прихованим засобом усвідомлення.

Звертає на себе увагу методологія онтологізації, яка може бути взята на озброєння спостерігача господарського простору. Онтологізація є певною методологією яка поєднує можливість поєднання практик спостереження, онтологічного досвіду, теоретичних досліджень та визначення і коректування функціоналів світогляду. У цьому напрямку звертають на себе увагу роботи, розкриваючі онтологізацію у її методологічному вимірі [1; 2; 12; 22].

Зокрема потрібно визначити, що онтологізація як специфічний метод, розкривається у методології системної мислєдїяльності. З початку 90-х набуває поширення в інформаційній інженерії, пов'язаної з розробкою програмного забезпечення для автоматизованих систем та комп'ютерів. У першому випадку онтологізація як метод пов'язана зі спробою виявлення онтології щодо існуючого, у другому – з диміургічним завданням створюваного онтології. У разі методологічної роботи онтологізація є метод пізнання, а інформаційної інженерії відповідно це метод креації.

Онтологізація, за методологією системної мислєдїяльності, ґрунтується на процесі встановлення складу та унікальності визначеного в умовах конкретного обраного масштабу, відносно розглядаємого до іншого. В залежності від того, що онтологізується – елементами складу можуть бути певні якості, властивості, компоненти, зв'язки та відносини між компонентами. Крім того до складу можуть бути віднесені процеси, що можуть відбуватись у предметі онтологізації та похідних процесів.

На наш погляд онтологізація існує як думковий спосіб засвоєння певного досвіду отриманого через певні спостереження та експеримент. Розкриваючі масштаби унікальності господарства у процедурі онтологізації визначається певна цілісність у співвідношенні з масштабом розгляду господарства.

Здійснюється визначення того, від чого відокремлюється розглянута господарська цілісність чим вона не є. Це означає певне визначення субстанційного елемента чи елементів, які полягають у основі конструктивної цілісності господарства. Крім цілісності господарства розкриваються можливі процеси, які реалізують ті чи інші елементи або їх зв'язки. Визначення достатньої структури онтології господарства, що у процесі онтологізації безпосередньо зумовлені його субстанційними елементами. В цілому можливо визначити, що масштаб достатньої структури створюваної онтології залежить від специфіки спочатку певної цілісності господарства і мети конкретного напрямку дослідження тощо.

Спостереження безпосередньо є найважливішим засобом реалізації процедур онтологізації. Однак, слід визначити, що спостереження завжди ґрунтується на використанні певної дослідницької оптики. Визначення тих чи інших пізнавальних установок суттєво визначається у процесі здійснення процедури онтологізації, як її невід'ємний етап. Якщо розглядати роль створюваної онтології в контексті розуміння філософських вправ П. Адо, то формування відокремленої цілісності, в основі якої лежить певна онтологія чи онтологічна схема), обумовлюючі наявність цієї цілісності.

Важливою умовою практик спостерігача господарства, на наш погляд, є визначення та усвідомлення певних функціоналів світогляду, які суттєво визначають дослідницьку оптику, якою безпосередньо користується спостерігач господарства. До функціоналів світогляду у контексті спостерігання господарства відносяться ціннісна інтерпретація господарства, світовідчуття господарства, світопереживання господарства, світовідчуття господарства, світобачення господарства, світотлумачення господарства. Крім того у межах господарського дискурсу мають особливе значення такі функціонали світогляду як світоперебування, світообживання та світоперетворення.

Висновок. Питання як саме перебування у господарському просторі змінює саму людину, культуру, її буття у світі перебування у тих чи інших господарських просторах. Господарство тут розуміється як жива тканина світового простору.

Для отримання цілісного ставлення до перебування людини у господарських просторах особливе значення має звернення до методологій філософії культури та філософської антропології.

Онтологізація є суттєво системоутворюючим методом філософського дослідження господарства. Практики філософського спостереження господарського простору є специфічною практикою, а також відповідна їй предметна область на даний момент представляються у вигляді історично сформованої даності, до якої виникає безліч полемічних питань, серед яких, наприклад, такі: що має право бути включеним до меж предметної галузі філософського дослідження господарського простору, які самі ці межі, що є вихідним для філософського дослідження господарства - формоутримувальна цілісність, щодо якої виникає рефлексія, певним чином маркує і координує її по відношенню до чогось іншого, або сама ця рефлексія, в умовах якої і виникає певна система координат і специфічних маркерів, які потім застосовуються до різних форм.

Господарство визначається нами як онтологічна основа економічної системи. Онтологізація може бути застосована як метод теоретичного обґрунтування відокремлення цілісності, що формально виділяється, з наявної об'єктної даності. Це можливо визначити як головну функцію методу онтологізації, яка дозволяє проводити обґрунтовану демаркацію в умовах різних масштабів, починаючи від відділення найпростіших об'єктів один до одного до демаркації предметних областей знань, а також дроблення самих цих областей. Крім того онтологізація може виконувати функцію з організації знань в умовах тієї цілісності, щодо якої з її використанням була сконструйована онтологія: вся сукупність знань про цілісність є чимось іншим, як знанням, що виростає з теоретичної моделі онтології цієї цілісності. Це означає, що, маючи теоретичну модель онтології певної цілісності, можна побудувати теоретичну модель щодо цієї цілісності. Причому важливо помітити, що це знання буде методологічно цілісним, що виключає варіативність знань в умовах даної онтології або ж включає, але пояснює таку варіативність, тобто трансформуючи її з потенційно проблемної ситуації, в якій присутні знання, що конкурують один з одним, щодо одного і того. а в ситуацію нормальну, певним чином пояснювану. І нарешті, онтологізація може виконувати функцію по формалізації знань, що виражаються: у разі реалізації онтологізацією функції з організації знань виводиться з теоретичної моделі онтології сукупність знань про цілісність завжди матиме одноманітний і гомогенний вигляд.

Список використаної літератури

1. Aguado, G., A. Balon, J. Bateman, S. Bernardos, M. Fernández, A. Gómez-Pérez, E. Nieto, A. Olalla, R. Plaza, and A. Sánchez. 1998. ONTOGENERATION: Reusing Domain and Linguistic Ontologies for Spanish Text Generation. Proceedings of the ECAI Workshop

- on Applications of Ontologies and Problem Solving Methods, 1–10. ECAI Conference. Brighton, England.
2. Bertolacci A. The ‘Ontologization’ of Logic. *Metaphysical Themes in Avicenna’s Reworking of the Organon*, in *Methods and Methodologies. Aristotelian Logic East and West 500–1500*, ed. M. Cameron, J. Marenbon, Brill Leiden-Boston 2011, pp. 27–51.
 3. Bousso R. Susskind L. *The multiverse interpretation of quantum mechanics*. 2011.
 4. Bauer R. *Ontological Experience and the Ontic Ontological Human Being*. *Revista Científica Arbitrada de la Fundación MenteClara*, 2020. Vol. 5 (172).
 5. Brandt R. 1955. “The Definition of an ‘Ideal Observer’ Theory in Ethics”, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 15, pp. 407–13.
 6. Cassirer E. *Ibe Individual and the Cosmos in Renaissance Philosophy*. Trans. Mario Domandi. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1972.
 7. Carson T. 1989. “Could Ideal Observers Disagree: A Reply to Taliaferro”, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 50, pp. 115–24.
 8. Crary J. 1992 *Techniques of the Observer On Vision and Modernity in the Nineteenth Century*. An OCTOBER Book MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England 178 p
 9. Debord G. “Introduction to a Critique of Urban Geography”. Translated by Ken Knabb. *Les Lèvres Nues*, no. 6, Paris, September 1955.
 10. Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?* New York: Columbia University Press, 1994.
 11. Griffiths, R. B. *Consistent Quantum Theory*; Cambridge: New York, 2002.
 12. Gruber, T.R. 1993. *Toward principles for the design of ontologies used for knowledge sharing*. In N. Guarino and R. Poli (eds.), *International Workshop on Formal Ontology*, Padova, Italy. Revised August 1993. Published in *International Journal of Human-Computer Studies*, special issue on Formal Ontology in Conceptual Analysis and Knowledge Representation (guest editors: N. Guarino and R. Poli) (to appear). Available as technical report KSL-93-04, Knowledge Systems Laboratory, Stanford University.
 13. Firth R. 1952. “Ethical Absolutism and the Ideal Observer”, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 12, pp. 317–45.
 14. Harrison L. E., Huntington S. P. (2000). *Culture matters: How values shape human progress*. New York: Basic books.
 15. Hartle, J. B. *The quasiclassical realms of this quantum universe*. *Foundations of Physics* 2011 41, 982-1006, (Griffiths, R. B. *A consistent quantum ontology*. 2010).
 16. Kawall. J. 2006. “On the Moral Epistemology of Ideal Observer Theories”, *Ethical Theory and Moral Practice*, vol. 9, pp. 359–74.
 17. Kawall. J. 2002. “Virtue Theory and Ideal Observers”, *Philosophical Studies*, vol. 109, pp. 197–222.
 18. Landsman, N. P. *Between classical and quantum*. In *Handbook of the Philosophy of Science: Philosophy of Physics*; Butterfield, J.; Earman, J., Eds.; Elsevier: Amsterdam, 2007; pp. 417–553.
 19. Luhmann N. *Introduction to Systems Theory*. Cambridge: Polity Press [(2002). *Einführung in die Systemtheorie*. Ed. by Baecker, D. Heidelberg: Carl-AuerSysteme Verlag].
 20. Maturana H. R. (1970) *Biology of Cognition*. BCL Report # 9.0. University of Illinois, Urbana.
 21. Maturana, H. R., & Varela, F. J. (1992). *The tree of knowledge: The biological roots of human understanding* (rev. ed, R. Paolucci, Trans.). Boston: Shambala Publications, Inc.
 22. Hovy E. *Methodologies for the Reliable Construction of Ontological Knowledge* //In F. Dau, M.-L. Mugnier, and G. Stumme (eds), *Conceptual Structures: Common Semantics for Sharing Knowledge*. Proceedings of the 13th Annual International Conference on Conceptual Structures (ICCS 2005), pp. 91–106.

23. Taliaferro Ch. 1988. "Relativizing the Ideal Observer Theory", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 49, pp. 123–38.
24. Veblen T.B. (1899) *The Theory of the Leisure Class*.
25. Wallace, D. Decoherence and ontology. In *Many Worlds? Everett, Quantum Theory and Reality*; Saunders, S., Barrett, J., Kent, A., Wallace, D., Eds.; Oxford University Press: Oxford, 2010; pp. 53–72.
26. Wallace, D Philosophy of quantum mechanics. In *The Ashgate Companion to Contemporary Philosophy of Physics*; Rickles, D., Ed.; Ashgate: Aldershot, 2008; pp. 16–98.
27. Warner F. The Agent and the Observer. *The Philosophical Review*, Sep., 1908, Vol. 17, No. 5 (Sep., 1908), pp. 489–506.
28. Zeh D. Toward a quantum theory of observation. *Foundations of Physics* 1973 3, 109–116.

ONTOLOGIZATION IN THE FORMATION OF THE PHILOSOPHICAL POSITION OF AN ECONOMY OBSERVER

Ihor Spassky

<https://orcid.org/0000-0003-0480-9264>

*Odesa National University named after Ilya Mechnikova,
Dvoryanska str., 2, 65026, Odesa, Ukraine*

The article examines the concept of the observer and the need for his presence to understand economic reality. Observation in the study of the economy is of special importance because directly in the process of observation it is possible to grasp a certain economic space as a whole, to determine the peculiarities of the existence of this whole, its elements and their dynamic interrelationship. In the process of observation, the subjectivity, positions and presuppositions of the observer are very important. This is due to the fact that certain research optics, reflection of observations in the mind and forms of representation of these observation results depend on the subjectivity of the observer. The formation of the observer's ontological position is related to the peculiarities of the spiritual and cultural space in which the observer is located. The idea of the observer is system-creating both in philosophical thinking in general and in the formation and development of scientific pictures of the world. The economic observer acts as an active cognitive agent that connects all the diversity of families of economic phenomena into a special polycentric, convergently evolving autopoietic unity. Human integrity and, in particular, consciousness, formed as a result of immersion in this autopoietic integrity, contribute to the birth of special forms of economic thinking. In revealing the philosophical position of the economic observer, the practice of observation as an intervention occupies a special place. The influence of observation on real reality is considered in the sense of a phenomenon called the effect of the observer or the anthropic principle, which is expressed in emphasizing the role of man, as an entity possessing consciousness, in various construction practices the world. The use of methods of scientific rationality, such as classical, non-classical and post-classical, is of particular importance in forming the observer's position. Determining the basic type of rationality used by this or that observer provides opportunities to more clearly define certain research contexts and at the same time to understand his certain ontological position. This provides an opportunity to reveal the process of ontologization of the farm observer.

Key words: human dimension of the economy, ontologization, human integrity, autopoiesis of the economy, observer, sophistic thinking, worldview functions, thought activity, drift theory, the subjectivity of the farm observer, research flâneurism, cultural codes of the economy.